

PAPER DETAILS

TITLE: 1929 Büyük Bunalimi ve 2008 Küresel Krizinde Uygulanan Politikaların Karsilastirilmesi

AUTHORS: Salih BARISIK,Abdullah BARIS

PAGES: 239-262

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803034>

1929 Büyük Bunalımı ve 2008 Küresel Krizinde Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması

Salih Barışık¹, Abdullah Barış²

Öz

1929 Büyük Bunalımı'nın dünyanın gördüğü en büyük ekonomik kriz olduğu konusunda birçok iktisatçı hemfikirdir. Ekonomik krizle mücadelede tecrübe eksikliğiyle uygulanan ekonomi politikaları, Büyük Bunalımın derinleşmesi ve süresinin uzamasına neden olmuştur. 2008 yılında finansal piyasalarda başlayan küresel kriz pek çok açıdan 1929 Büyük Bunalımı'na benzetilmektedir. Ancak dünya genelinde krize karşı alınan tedbirlerin etkinliği ve krizin derinleşip süresi uzamadan kontrol altına alınması önceki krizlerden ders alındığını göstermektedir. Bu çalışmada 1929 Büyük Bunalımı ile 2008 küresel krizlerinin nedenleri, etkileri ve krizden çıkış için uygulanan politikaların karşılaştırılması yapılmıştır. Bu bağlamda bu iki krizin birbiriyle karşılaştırılması gelecek dönemlerde ortaya çıkabilecek olası krizlerin önlenmesi, etkilerinin azaltılması ve krizden çıkışın hızlanmasına bilgi desteği sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kriz, 1929 Büyük Bunalımı, Krize Karşı Uygulanan Politikalar

The Comparision of Policies Implemented Against the Great Crisis of 1929 and 2008 Global Crisis

Abstract

Many economists agree that 1929 Depression is the biggest economic crisis the world has ever seen. In this period, economic policies implemented to struggle with the economic crisis is seen to lead the Depression to deepen and crisis period to extend. The global crisis began in the financial markets in 2008 resembles the 1929 Depression in many respects. However, 2008 crisis differs according to the efficiency of actions taken to prevent and to control the crisis. The aim of this paper is to compare the economic crises occurred in 1929 and 2008 according to their causes effects and also policies implemented to overcome the crises. In this context, the comparison with each of these two crisis, preventing and mitigating the effects of the potential crises that may arise in the future and provide information support to accelerate the exit from the crisis.

Keywords: Global Crisis, 1929 Depression, Policies Implemented Against the Crisis

¹ Prof.Dr. Gaziosmanpaşa Üni. İ.İ.B.F. İktisat Bölümü. e-mail: salih.barisik@gop.edu.tr

² Arş.Gör. Gaziosmanpaşa Üni. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü. e-mail: abdullah.baris@gop.edu.tr

GİRİŞ

2007 ortalarında ABD’de finans piyasalarında başlayan kriz, kısa bir sürede reel sektöre ve tüm Amerikan ekonomisine hatta tüm dünyaya yayılmış küresel bir finansal krize dönüşmüştür. Krizin etkileri 2008’de çok daha derinden hissedilmeye başlanmış Eylül 2008’de Amerika’nın en köklü kuruluşlarından Lehman Brother’sın iflasını açıklamasıyla, krizin geçici bir dalgalanma olmadığı görülmüş, krizin etkileri ve yayılma hızı artmıştır.

Dönemin FED Başkanı Ben Bernanke yaşanan krizle ilgili olarak "ADB ve dünyanın geri kalanında finansal sistemler, özellikle para ve kredi piyasaları olağanüstü stres altındadır. Birçok banka ve banka dışı finansal kuruluşlar büyük kayıplar vermiştir." (Bernanke, 2008) tespitinde bulunmuştur. Bernanke 2009’da gelinen durumu ise "ABD ve diğer ülkelerde kredi patlamasının çöküşü ve konut piyasalarındaki ilgili sorunlar, varlık değerleri ve kredi koşullarının kötüleşmesine yol açmış ve iş ve tüketici güvenini ağır bir şekilde zedelemiştir." (Bernanke, 2009) şeklinde değerlendirmiştir. Gerçekten, 2009 yılında dünya ticareti %10’un zerinde daralırken, ABD ekonomisi % 2.6, Euro Bölgesinde % 4.1, Türkiye ekonomisi ise %4.7 küçülmüştür.

2008 Küresel Krizi, 1929 Büyük Bunalımı gibi ABD’de finansal piyasalarda başlamış ve kısa sürede tüm dünyada etkilerini hissettirmiştir. Finansal sektörle karşılıklı bağımlılığının bir sonucu olarak reel sektöre de yansımıştır. Her iki krizin nedenleri ve etkileri birbirine benzerlik göstermektedir. Ancak, uygulanan politikalar açısından önemli farklılıklar söz konusudur.

Bu çalışmada, 1929 Büyük Bunalımı ile 2008 Finansal Krizi nedenleri, etkileri ve krize karşı uygulanan politikalar karşılaştırılmıştır. Çalışmada önce 1929 Büyük Bunalımı’nın nedenleri ve dünya ekonomisini etkileyen sonuçları ile Büyük Bunalımdan çıkış için uygulanan politikalar incelenmiştir. Daha sonra 2008 Finansal krizi aynı kapsamda ele alınmıştır. Son olarak bu iki kriz başlangıç ve etkileri ile krize karşı uygulanan ekonomi politikaları açısından karşılaştırma yapılmıştır.

1. 1929 BÜYÜK BÜYÜK BUNALIMI

Kindleberger (2007)’in belirttiği gibi, iktisat literatüründe krizlerden daha geleneksel bir konu hemen hemen yoktur (Kindleberger, 2007: 5). Kapitalizmin doğası gereği krizler kaçınılmaz olarak yaşanacak dönemlerdir. 1929 Büyük Bunalımı’nın

dünya tarihinde yaşanan en derin ve etkili ekonomik kriz olduğu konusunda çoğu iktisatçı hemfikirdir.

1.1 1929 Büyük Bunalımının Nedenleri

Dünya Ekonomisinde tüm ülkelerde aynı düzeyde olmasa da Birinci Dünya Savaşından sonraki yıllar önemli gelişmelere sahne olmuştur. Savaş sonrası ilk yıllarda, ülkelerin savaş sırasında eksilmiş veya yok olmuş dayanıklı tüketim malları ve sermaye stoklarını karşılayabilen bir gelişmeyle, genellikle hızlı bir iktisadi büyüme yaşanmıştır. 1921 yılına kadar devam eden bu büyüme, stokların karşılanması ve talebin azalmasıyla kısa bir süre yavaşlamıştır (Tekeli ve İlkin, 2009: 3). Bu açıdan, 1929 Büyük Bunalımı'nın yaşanmasında Birinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen gelişmeler önemli bir role sahiptir.

ABD'de üretimin hızlı bir şekilde arttığı savaş sonrası dönemde Avrupa'ya ekonomik toparlanma için birkaç yıl gerekli olsa da deniz aşırı ülkeler sanayisini geliştirmeye devam etmiş hatta bu gelişmeyi gümrük duvarlarıyla korumaksızın sürdürmüşlerdir. Avrupa'nın yeniden kuruluşu tamamlandığında dünya genelinde üretim fazlası ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu aşırı üretim sonucunda fiyatlarda ciddi çalkantılar meydana gelmiştir (Nere, 1980: 45-46). 1919 ve 1920'li yıllarda yaşanan kısa ve etkili aşırı büyümenin (Boom) başlıca sebebi savaş yıllarında tükenen malların yerine konmak üzere yapılan büyük alımlardır. Bu aşırı büyüme, banka kredileri ve spekülasyonların artırdığı taleple beslenen bir büyüme olmuştur (Gürsoy, 1998: 41-42). Bu dönemde ABD savaş sonrasında ekonomilerini yapılandırmak isteyen her ülkenin başvurduğu merkez olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ABD'yi dünyanın en büyük gücü haline getirmekle kalmamış, aynı zamanda tüm dünyanın en alacaklı ülkesi konumuna da getirmiştir (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004: 86-87).

1922-1929 arası büyüme, özellikle ABD'nin sanayisini teşvik ettiği kadar, finansal araçlarla desteklenen borsa spekülasyonu ve kredi spekülasyonunu doğurmuştur. 1927'den itibaren borsa endeksi ile ekonomik faaliyetler endeksi arasındaki fark tehlikeli bir şekilde büyümüştür (Rosier, 1991: 50). ABD menkul kıymetler borsasında 1920'li yıllarda yükseliş devam etmiş, 1927'den itibaren ise hız kazanmıştır (Galbraith, 2009: 21-22). Böylece ekonomi içerisinde oluşan balonlar büyümeye devam etmiştir.

Ekonomik büyümenin hızlı olduğu bu yıllarda gayrimenkule olan talepte önemli bir artış yaşanmıştır (Tekeli ve İlkin, 2009: 8 ; Gürsoy, 1989: 65-66). Bu dönemde gayrimenkule olan talebin önemli bir kısmı spekülasyon güdülerle gerçekleşmiştir.

Sanayileşmesini gerçekleştirememiş ve ekonomisi tarıma dayalı Türkiye gibi ülkelerde ise tarımsal üretim artmıştır. Bu ülkelerde tarım sektörü ülkenin besin kaynağı olmasının ötesinde en önemli istihdam kaynağı olmuştur (Topuz, 2007: 381). Dünya tarım ürünleri üretiminin artmasında Sovyetler Birliği'nin dünya pazarlarına sunduğu buğday miktarının artışı da önemli rol oynamıştır (Çolak, 2009: 52).

Bu döneme dair önemli diğer bir dönüşüm ise, pek çok ülkenin Altın Standardı para sistemini terk etmesidir. Savaş sonrası şiddetle paraya ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri altın standardını terk ederek karşılıksız para basmaya başlamış, bunun sonucunda Avrupa'da enflasyon hızlı bir şekilde yükselmeye başlamıştır. Bu durum ayrıca, yatırımcıların tasarruflarını karşılıksız para basılan piyasalardan, altın standardını koruyan Amerikan bankalarına kaydırmalarına neden olmuştur (WTO, 2013: 51). Böylece Amerika'da ciddi bir likidite bolluğu yaşanmaya başlamıştır. ABD borsasının hızlı yükselişin önemli nedenlerinden birisi de bu likidite akışı olmuştur (Eğilmez, 2010: 57).

1920'li yıllarda ülkelerin yeni kurulan sanayilerini koruyabilmek amacıyla gümrük vergilerini anormal derecede yükseltmeleri nedeniyle bütün dünyada gümrük tarifeleri aşırı yükselmiştir. Gümrük tarifelerindeki aşırı yükseliş dünya ticaretini olumsuz etkilemiştir (Gürsoy, 1989: 53).

1.2 Krizin Gelişimi ve Etkileri

1929 Büyük Bunalımının dünya genelinde yıkıcı etkileri her alanında hissedilmiştir. Krizden en fazla merkez ülkeler olarak bilinen sanayi ürünleri üreten, dünya genelinde ekonomik ve politik liderlik rolü üstlenen ülkeler etkilenmiştir.

1.2.1. 1929 Büyük Bunalımı'nın Başlangıcı ve ABD Ekonomisine Etkileri

1928'den sonra ABD'de düşük faiz hadlerinin de etkisiyle ülke dışı borç akımı yavaşlarken menkul değerler borsasında spekülasyon hareketleri hızlandırmıştır. New York Borsası'nda her gün 5 milyona yakın hisse senedi el değiştirirken, hisse senetleri getirileri için değil değerlerindeki artışlar nedeniyle tercih edilmiştir. Öyle ki, bazı hisse senetleri dört yılda dört kat yükselmiştir. 24 Ekim 1929'da 16 milyon hisse senedinin %50-90 değer kaybıyla satılması büyük düşüşü başlatmıştır. Bu keskin düşüşün

ardından bankaların yüksek değerlerle hisse senedi alışı ise, düşüşün devam etmesiyle bankaları iflasa yaklaştırmıştır (Tekeli ve İlkin, 2009: 12).

Kriz kısa bir süre içinde, sermaye piyasalarından mal piyasalarına tüm ekonomiyi etkisi altına almıştır. Üretim, fiyatlar, kârlar, ücretler dolayısıyla satın alma gücü ve buna bağlı olarak toplam talep düşmüştür. Ayrıca, ekonomi içinde iflaslar ve işsizlik artmıştır. 1930 yılından sonra iflasların artması ve yatırımların azalmasının etkisiyle işsizlik, toplam talebi düşürmüştür. ABD'deki işsiz sayısı, 1933 yılında 14 milyona ulaşmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin tamamında ise 30 milyona yakın çalışan işsiz kalmıştır (Albertini, 1995: 98). Büyük Bunalımla birlikte işsizlik görülmemiş oranlara yükselmiştir. 1923-29 yılları işsizlik oranı ortalaması 3.3 iken 1932'de bu oran 23.6'ya 1933'de ise %24.9'a yükselmiştir. Kısa bir süre içerisinde hızla artan işsizlik oranı, tek haneli rakamlara ancak 1940'lı yılların başında gerilemiştir.

Büyük Bunalım'ın çıkış yeri ve en fazla etkilenen ülke olan ABD'de, 1929 yılında 103 milyar dolar olan GSYH yalnızca üç yıl içinde %45'nin üzerinde azalarak, 1933'de 56 milyar dolara gerilemiştir. ABD savaş yılları ve sonrasında elde ettiği ticaret hacmini yitirmiştir. 1929'da 11.5 milyar dolar olan toplam dış ticareti 1933'de 3.9 milyar dolara kadar gerilemiştir. İhracattaki düşüş ise toparlanmanın gecikmesini açıklar niteliktedir. Ülkelerin sanayilerini korumak amacıyla yükselttikleri gümrükler yalnızca ABD'de değil tüm dünyada ihracatı daraltmıştır. Ayrıca toplam ticaretin GSYH içerisindeki payı da düşüş göstermiştir.

1929 Büyük Bunalımı, yalnızca uluslararası ticarete değil ekonominin tüm enstrümanları üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. İhracat ve ithalatın yanı sıra tüketim ve yatırım harcamaları önemli boyutlarda azalmıştır. Büyük Bunalımın en derinden yaşandığı yıl krizin üçüncü yılı olan 1932'dir. Bu yılda ABD ekonomisi %23 küçülmüştür. Bu yıl içerisinde özel yatırımlar önceki yıla göre yaklaşık %78, 1929'a göre ise yaklaşık %90'nın üzerinde azalmıştır. İhracatın ulaştığı en düşük değer ise yine bu yıl gerçekleşmiştir. Uluslararası ticarete yaşanan sorunlardan bir diğeri tarımsal fiyatlardaki önemli düşüşlerdir. Tarımsal ürün fiyatlarında 1929 yılında başlayan düşüş, 1933'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde tarım ürünlerinin fiyatlarında yaklaşık %65 düşüş yaşanmıştır. 1929 Büyük Bunalımı öncesinde dünyadaki en güçlü ekonomiye sahip ülkesi konumunda olan ABD ekonomisinin kaybettiklerini geri kazanması ve eski seviyesine gelmesinin on yıldan fazla sürmüştür.

1.2.2. 1929 Büyük Bunalımı'nın Dünya Sanayi Üretimine Etkisi

1920'li yıllar sanai üretiminin hızlı bir şekilde arttığı bir dönemdir. ABD'de sanai üretim %80, Fransa'da ise %100'den fazla artmıştır (Unay, 1988: 82). 1929 yılında Büyük Bunalım'ın başlamasının ardından, 1929-1932 yılları arasında sanayi üretimi ABD'de %50, Almanya'da %40 Fransa'da %30 ve İngiltere'de %10 olmak üzere tüm dünyada azalmıştır (Yıldırım ve Karaman, 2001: 12).

Bu dönemde dikkat çeken diğer bir gelişme ise batılı kapitalist ülkelerde daha önce görülmemiş büyüklükte bir kriz yaşanmaktayken Sovyetler Birliği'nin krizden etkilenmeden gelişmeye devam etmesidir. Bu durum sosyalist ekonominin başarısı olarak rejim için çok güçlü bir propaganda aracı olmuş, buhrandan kurtulmaya çalışan kapitalist yöneticiler için siyasi ve ideolojik bir boyut kazanmıştır (Tekeli ve İlkin, 2009: 15). 1929-1936 arasında dünyanın büyük kısmı, özellikle kapitalist ekonomiler büyük bir durgunluk içindeyken, Sovyet sanayii üç kat büyümüştür. Bu kazanımlar, 1930-1935 yıllarında ideolojisi ne olursa olsun tüm araştırmacıları, Sovyet ekonomisini incelemeye yöneltmiştir (Bakırtaş, ve Tekinşen, 2004: 91). Büyük Bunalım dünya sanayi üretimindeki ülke paylarının da değişmesine neden olmuştur. 1928'de ABD, İngiltere ve Almanya dünya sanayi üretiminin yaklaşık %60'ına sahipken, bu oran 1932'de yaklaşık olarak %50'nin biraz üstüne kadar gerilemiştir. Buna karşılık aynı dönemde Sovyetler Birliği 1928'de %4.2 olan payını 1932'de %11'e çıkarmıştır.

Yaşanmakta olan Büyük Bunalımla birlikte, ekonomik zorluklar finansal zorluklarla birleşmiş, yaygın finansal dalgalanmalar ve rekabetçi devalüasyonlar karşısında, ülkeler ithalatı yavaşlatmak ve ödemeler dengesini güçlendirebilmek amacıyla ithalat üzerine kısıtlamalar getirmiştir (WTO, 2013: 51). Romer (2003)'e göre korumacı politikalar hammadde ticaretinde dünya fiyatlarının aşırı düşüşüne katkıda bulunmuş, özellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika'da birincil emtia üreten ülkeler için ödemeler dengesinde ciddi sorunlara neden olmuştur (Romer, 2003: 5-6).

1930 yılında ABD'de kabul edilen Smoot-Hawley kanunuyla birlikte ABD ve tüm dünyada korumacı ticaret politikalarının artışı yanında yeni birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Smoot-Hawley ile getirilen yeni tarifeler tarım ürünleri üzerindeki dış rekabetin etkisini azaltarak çiftlik gelirlerini artırmayı amaçlamıştır. Ancak, diğer ülkeler ticari dengesizlikleri gidermek için karşı düzenlemelerde bulunmuşlardır. Artan işsizlik, talepte yaşanan düşüş, çöken bankacılık gibi sorunlar yükselen korumacılık ve ekonomide ulusalcı yaklaşımlara eklenmiştir. Düşen fiyatlar ve yabancı rekabetten çiftçileri korumak amacıyla gümrük tarifelerini olağanüstü yükselten

Smoot-Hawley Yasası kabul edilmiş, sonuç olarak ülkeler arasında yaşanan ticaret savaşları neticesinde dünya ticaret tarifeleri %25 oranında artmıştır. Yeni ticaret bariyerleri ve çöken talebin etkisiyle uluslararası ticaret 1929 ile 1934 arasında üçte iki oranında daralmıştır. (WTO, 2013: 51). Büyük Bunalımı'nın başladığı 1929 yılından itibaren uluslararası ticaret hızlı bir şekilde azalmış 1933 yılına gelindiğinde toplamda %66.9 düşüş göstermiştir.

Stoklardaki artış ve uluslararası ticaretteki daralma en çok işsizlik oranları üzerinde etkisini göstermiştir. 1929 yılında ABD'de işsizlik oranı %3.2 olarak gerçekleşmesine karşın 1933 yılına kadar bu oran artarak %24.9'a yükselmiştir. Benzer bir şekilde Almanya'da kriz öncesi dönemde %8.6 olan işsizlik 1932'de 5 kat artarak %43.8'e kadar yükselmiştir. İngiltere'de ise bu oran yaklaşık 2 kat artarak %22'ye ulaşmıştır.

1.3. 1929 Büyük Bunalımının Yayılması

Birinci Dünya savaşı sonrasında ABD ekonomisinin dengesini büyük ölçüde Avrupa'ya verdiği borçlar, Avrupa'daki denge ise ABD'den alınan borçlarla sağlanmıştır. Baş gösteren ekonomik sıkıntılar nedeniyle ABD'den dışarıya para nakli kesilmesiyle ekonomik kriz dünyaya yayılmaya başlamıştır. Wall Street'teki sıkıntılar ve para sistemi sorunlarının yanı sıra tarım ürünleri piyasasındaki çalkantıların krizin yayılmasında önemli bir etkisi olmuştur. 1931 yılında etkileri itibarıyla en derin noktasına ulaşan bunalımın en önemli nedeninin aşırı üretimden ve stoklardaki aşırı artıştan kaynaklandığı savunulmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2009: 13).

1929 Büyük Bunalımı'nın yayılmasındaki en önemli faktör uluslararası ticaretin büyük boyutlarda daralmasıdır. ABD'de banka iflasları nedeniyle para arzının %33 azalması ve gümrük vergilerinin olağanüstü artmasını, diğer ülkelerin gümrük vergilerini benzer şekilde artırması takip etmiştir. Bu durum, krizin yayılmasındaki en önemli etken olarak gösterilmektedir (Öz, 2009: 4). Dönemin ekonomistleri ve yöneticilerinin tecrübesizliği, ekonominin müdahaleye gerek olmaksızın kendiliğinden dengeye geleceğinin beklenmesi ve denk bütçe anlayışına sadık kalınması alınan önlemlerin gecikmesine dahası etkisiz kalmasına neden olmuştur.

1.4. 1929 Büyük Bunalımına Karşı Alınan Önlemler

1929 Büyük Bunalımı, başlangıçta dünya ekonomilerinde daha önce yaşanan krizler gibi algılanmıştır. O dönemde pek çok iktisatçıya göre, bunalımın nedeni kârlardaki azalmadır. Ekonomideki daralma karşısında çoğu klasik iktisatçı, kârları

arttırmak gerektiği fikrine uygun olarak hükümetlere, fiyatlardaki düşüşe paralel ücretlerin ve faiz oranlarının indirilmesini önermiştir. Ayrıca, sağlam bir para olmaksızın canlanmanın olmayacağı düşüncesinden hareketle, bütçede tasarruf yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu liberal öneriler Büyük Bunalım'a karşı dünya genelinde ilk uygulanan önlemler olmuştur. Gerçekte ise bu önlemler, toplam talebin azalmasına neden olarak Büyük Bunalımın şiddetini arttırmıştır (Albertini, 1995: 98).

Yaşanan Büyük Bunalımın uzaması ve geleneksel yöntemlerin işe yaramadığının görülmesi ülkeleri kendi içlerinde bazı tedbirler almaya yönlendirmiştir. Bu dönemde yaşanan ekonomik koordinasyonsuzluğun da bir sonucu olarak ülkelerin kendi ekonomilerini kurtarmak için aldıkları koruyucu önlemler, dünyada uluslararası ekonomik ilişkilerin zarar görmesine, böylece dünya ekonomisinin küçülmesine neden olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2009: 7).

Koruyucu önlemlerin her ülke tarafından kendi ölçülerinde alınmaya başlaması yalnızca ithalat oranlarını değil aynı zamanda ihracat oranlarını düşürmüştür. Amerikan ekonomisinde krizle birlikte yaşanan daralma zaten sert olduğu öne sürülen gümrük himayesinin 1930'da ciddi bir şekilde güçlendirilmesiyle daha da ağırlaşmış, uygulanan politika sonucunda ihracat ithalattan daha fazla dalmıştır (Nere, 1980: 75). Devletlerin kendi ulusal piyasalarını ve paralarını dünya ekonomisindeki belirsizlik ve olumsuz akımlardan korumak için giderek yükselen engeller uygulamaya koyması ve korumacılık anlayışı ekonomileri içe kapalı hale getirmiştir (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004: 89).

ABD Roosevelt'in göreve gelmesiyle yoğun bir faaliyete başlamış ve New Deal Plan kapsamında 100 gün içerisinde ekonomik hayata ilişkin 13 önemli kanun çıkarılmıştır. Bu bağlamda, devletin banka sistemini kontrol altına almasına imkân verilmiş, altına ambargo konulmuş, altının yurt dışına çıkarılması önlenirken ülke içerisindeki altının devlet tekeline toplanması amaçlanmıştır. Büyük iş çevrelerinin kartelleşme yoluyla kendi kendilerine düzenleme yapmalarına olanak sunulmuştur. İşçilerin toplu iş sözleşmesi imkânlarını ve büyük işçi birliklerinin desteklenerek, gelişmesi teşvik edilmiştir. Tarım kesiminde üretim düzeyi ve fiyatların belirlenmesinde devlete önemli ve aktif rol verilmiştir. Bankalara, sanayiye ve ipotek altında bulunan ev ve çiftliklere büyük kredi imkânları sağlanmıştır. Bankaların sermayesine ortak olmak suretiyle bankaların kurtarması amaçlanmıştır (Tekeli ve

İlkin, 2009: 19-22). En öncelikli konu ise kredi sisteminin kurtarılması olmuş, batmakta olan bankaları kurtarmak amacıyla devletin bu bankaların sermayesine ortak olması sağlanmıştır (Nere, 1980: 110-111)

Bu düzenlemelere ilave olarak çok büyük bir sorun olan işsizliğin önlenmesi için yarım milyon işsize ordu kontrolünde ağaçlandırma çalışmalarında iş sağlanmış, büyük baraj yatırımlarına başlanmıştır. Ancak Roosevelt klasik iktisadi yaklaşımın denk bütçe prensibine bağlı kalması nedeniyle işsizlik sorununu daha ciddi boyutlarda çözecek politikalar üretememiştir (Tekeli ve İlkin, 2009: 20).

1930 yılının başında, İngiltere'deki İşçi Partisi, Keynes başkanlığında bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon, ülke içerisinde kamu yatırımlarının artırılması, ihracata prim verilmesi, ithalatın kontrol altına alınması ve gümrük vergilerinin yükseltilmesini önermiştir. 1930 yılında yürürlüğe giren konut kanunu ile kenar mahallelerin imar teşvikiyle inşaat faaliyetleri %70 oranında artmıştır. İngiltere parasının değerini %30 düşürerek, dolar ve frankın sterlin üzerindeki baskısı hafifletilmiş, böylece dış ticarete avantaj sağlamayı amaçlamıştır (Tekeli ve İlkin, 2009: 18). İngiltere'nin devalüasyonla dış ticarete parasının değerini koruyan ülkelere karşı avantajlı bir pozisyon elde etmesi, birçok ülkenin bu yola başvurmaya neden olmuştur (Nere, 1980: 99). 1932'de ise deflasyonist para politikaları terk edilerek, ucuz (genişletici) para politikasını uygulamaya koymuştur (Tekeli ve İlkin, 2009: 18).

Dış ticaretin daralmasından en fazla zarar gören ülkelerden biri olan Almanya, yalnızca kambiyo kontrolleri ve mal alış verişi üzerinde değil, aynı zamanda hizmet alışverişleri, sermaye ve insan geçişleri üzerinde de kısıtlamalar koymuştur (Nere, 1980: 99). 1933'ten itibaren istihdamın artırılması amacıyla bayındırlık hizmetlerine hız verilmiş, Almanya'nın ünlü otoyolları yine bu dönemde yapılmıştır. Bu sayede, işsizlik sorunu büyük ölçüde çözümlenirken, güçlü demir yolları nedeniyle gelişme gösteremeyen otomotiv sektörü ciddi bir canlanma kazanarak Büyük Bunalımdan çıkışta önemli bir araç olmuştur. Bankacılık işlemleri devlet kontrolüne geçmiştir. ABD deneyiminden farkı büyük sanayi çevrelerine kendi içerisinde otonom örgütlenme imkânı sağlanırken, bunun işçiler için sağlanmamış olmasıdır (Tekeli ve İlkin, 2009: 22). Aynı dönemde Amerika gibi yüksek işsizlik ve sanayi krizinden dolayı sıkıntı çeken Almanya'nın sahip olduğu yüksek dış borç düzeyine karşılık, para ihtiyatları fiilen sifıra inmiştir. Dünyada mali ve ekonomik işbirliğinin neredeyse imkânsız oluşu

ise, Almanya'yı ekonomik canlanmayı kapalı devre bir sistemle gerçekleştirmeye mecbur bırakmıştır (Nere, 1980: 128).

Latin Amerika ülkeleri ABD için çevre ülkeler durumundadır ve bu ülkelerde Amerikan kontrolü oldukça yüksektir. Dönem itibarıyla bu ülkelerin ekonomisinde sanayi hammaddeleri ve tarımsal ürünler ihracatı önemli yer tutmaktadır. Büyük Bunalım'ın başlangıcında klasik yöntemler denenmiş ancak bu durum birçok ülkede olduğu gibi ters etkilere neden olmuştur. Arjantin ve Brezilya başta olmak üzere Latin Amerika ülkeleri gümrük duvarlarını yükselterek yerli sanayilerini güçlendirmeye dönük tedbirler almıştır. Dış ticaret hadlerinin ekonomi üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla tarımsal ürünlerde yüksek fiyat politikası izlenmiştir (Tekeli ve İlkin, 2009: 28). Çevre ülkelerin Büyük Bunalımdan kurtulmak için uyguladıkları politikalar genel itibarıyla birbirlerine benzemektedirler.

1929 Büyük Bunalımı'na karşı alınan geleneksel önlemler etkili olamamış ve ekonomik sıkıntılar 1932 yılına kadar sonuçları birikip derinleşerek ve kesinleşerek devam etmiştir. Geleneksel iktisadi önlemlerin yetersizliği 1933 yılından sonra ülkeleri siyasal özellikler gösteren çözüm arayışlarına itmiştir. Böylece birçok ülkede önemli rejim değişiklikleri görülmüştür. Dünya ekonomisinin toparlanması ise 1936'ları bulmuş, bu dönemde ortaya çıkan yeni siyasal rejimlerin kullandıkları yöntemler ise; 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasında önemli bir neden olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2009: 4).

2. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ

2007 ortalarında ABD'de başlayan finansal kriz, kısa sürede tüm dünya ülkelerine yayılarak küresel bir krize dönüşmüştür. Dünya ekonomisi üzerindeki etkisi, 2008 yılından itibaren çok daha hızlı ve yıkıcı olmuştur. Varlık fiyatlarındaki büyük düşüşler nedeniyle, finansal kuruluşların sermayelerinde erimeler ve bilançolarında büyük hasarlar meydana gelmiştir. Birçok finansal kuruluşun iflasına veya ancak devlet desteğiyle ayakta kalabilmesine neden olan krizin diğer krizlerden farklı olarak, yüksek hacimli türev ürünleri kapsamı nedeniyle meydana getirdiği hasarın da çok büyük boyutlarda olmasıdır (Togan, 2009: 7). 2008 yılının son çeyreğinde kriz reel sektörü de içine alarak dünya ekonomisinin büyüme oranlarında keskin düşüşlere neden olmuştur (Çolak, 2009:51).

Krizin etkileri 2009 yılında derinleşerek devam etmiştir. Ortaya çıkan belirsizlikler ve güven kaybı soncu kredi mekanizması sektöre uğramış, böylece reel

kesimin borçlanma imkânları da kısıtlanmıştır. Maliyetleri artan reel kesim ve dolayısıyla hane halklarının gelirinin azalması, güven endeksinin tarihi dip değerlere ulaşması, toplam talebi hızla geriletmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, dünya ticareti hızla daralmış, dünya ekonomisinde büyüme yönünü eksiye çevirmiş ve işsizlik oranları artmıştır (Togan, 2009: 7-8).

2007’de konut piyasalarında başlayıp 2008’de borsa ve finans balonlarının patlamasıyla derinleşen ve tüm dünyayı etkisi altına alan finansal kriz, 1929 Büyük Bunalım’dan sonra en etkili krizlerden birisi olmuştur. Böylece dünya ekonomisindeki İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra en uzun ikinci genişleme dönemi (1991-2006) sona ermiştir (Aydoğmuş, 2009: 27).

2.1. 2008 Küresel Krizin Nedenleri

2000’den 2006 yılının sonlarına kadar finansal piyasadaki likidite sürekli yükselmiştir. Kriz öncesinde bollaşan bu likiditenin karlı operasyonlara dönüştürülmesi, banka sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Bu operasyonların başında konut kredileri gelmektedir. Bankalar bir işi, geliri veya varlığı olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamış, kamuoyunda NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının, özellikle konut fiyatlarının çok hızlı şekilde artmasına yol açmıştır. Bir kısım konut kredilerinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artış göstermiş, bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi ise konut fiyatlarında düşüşe yol açmıştır (Alantar, 2008: 2).

Amerika’da 2006’ya girerken konut fiyatlarındaki yükseliş ve düşük faiz oranları ipotek kredilerinin önemli ölçüde artmasına yol açmış, tüketiciler gelirlerine göre büyük oranda harcama eğilimi içine girmişlerdir. Nitekim Amerika’da hane halklarının kredi piyasalarından ve finansal olmayan kuruluşlardan borçlanmalarının GSYH’e oranı 1994-2007 yılları arasında %118 iken bu dönemde %173’e yükselmiştir. 2000-2007 yılları arasında borçlar harcanabilir kişisel gelirin %98’inden %136’sına yükselmiştir. Aynı dönemde bu oran İngiltere’de %120’den %180’e, Euro bölgesinde ise %71’den %91’e çıkmıştır. İngiltere başta olmak üzere pek çok ülkede konut fiyatları benzeri görülmemiş bir şekilde artmış, 2006’nın son çeyreğinde ise tersine dönmeye başlamıştır. Konut fiyatlarındaki ılımlı düşüşün yanı sıra satılmayan ev stoku 1993’den sonra en yüksek seviyesine ulaşmış, aynı dönemde konut inşaatı %18 azalmıştır (Erdönmez, 2009: 86).

Bu dönemde nakit akışlarının bir havuzda toplanması ve yatırımcılara satılmak üzere mali bir varlık olarak menkul kıymetler üretilmesi olarak tanımlan menkul kıymetleştirme önemli bir finansman aracı haline gelmiştir. ABD’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000-2006) menkul kıymetleştirme sayesinde bireyler normalden fazla kredi kullanma imkânı bulmuşlardır. Risk paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankalara yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlanması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmeyi özendiren hususlardır. Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana nedeni bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır. Bu mekanizmayla, kredi ödemelerindeki aksamanın hem krediyi veren banka hem de menkul kıymeti satın alan diğer finansal kuruluşlar için zarar anlamına geldiğinden, kriz durumunda mali sistemi kırılgan hale getirmiştir (Alantar, 2008: 2-3).

Gelişmiş ülkelerde ve özellikle ABD’de neredeyse birbirinden farklı her fonksiyon için ayrı bir mali kurum ve mali araç oluşturulmuştur. Bu kurum ve araçlar birbiri ile irtibatlı ve girift ilişkilere sahiptir. Finansal araçlar bu karmaşık yapısının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Saydamlıktaki bir diğer eksiklik “asimetrik bilgi” diye adlandırılan olgudur. Ampirik araştırmalar finansal kriz ile saydamlık eksikliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Saydamlık arttıkça daha az finansal kriz oluşmaktadır (Alantar: 2008:3). Finansal sektörün saydamlık sorunu krizin diğer önemli bir nedeni olmuştur.

1990’lı yılların başından itibaren ABD başta olmak üzere pek çok ülkede finans sektörü, GSYH’den ve finans dışı kesimden daha yüksek gelişme hızı göstermiştir. Ayrıca, finans sektörünün kârlılığı finans dışı sektörden daha hızlı artmıştır. GSYH’nın durağan bir gelişme gösterdiği bu dönemde finansal kârların bu denli hızlı bir büyüme göstermesi, yatırımların sanayiden finansal araçlara yönelmesine neden olmuştur. Giderek finansallaşan bu ortamda finans kuruluşları daha fazla borçlanmaya yönelmişlerdir. Bu dönemde tüketici kredilerine yönelen bankalar giderek artan oranda ev kredisi, taşıt kredisi ve bireysel ihtiyaç kredisi kullanırmak yoluyla önemli düzeyde kâr elde etmiştir. Emegın karşılığı olan ücret, maaş gibi parasal gelirlerin giderek daha fazla bir kısmı kredi borcu ödemelerine ayrılmıştır. FED’e göre bireysel gelirlerde 1983’te %15-16 olan borç ödemelerinin payı 2007’de %19,3’e yükselmiştir. ABD dışındaki ülkeler için de bu durum farklı değildir. Tüketici kredilerinin bu denli

artış göstermesinde teknolojik gelişmelerin önemli bir payı söz konusudur. Bireysel kredi alabilmek için banka müdürlerini görmek zorunda kalmadan internetten indirilen bir formun doldurması yeterli hale gelmiş, böylece bireysel borçlar artış göstermeye devam etmiştir (Durmuş: 2010: 130-134). 1990'ların başından itibaren ortaya çıkan aşırı finansallaşma, 2008 finansal krizin en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.

2008 krizinin tüm dünyayı etkileyen küresel bir kriz halini almasında, liberalleşme çabalarının sonucu kontrol ve finansal denetimden uzaklaşan finansal sistemin etkisi büyük olmuştur (Yılmaz ve Gayğusuz, 2009: 600). Finans kuruluşları, alacaklarını menkul kıymetleştirip satarak, borçların geri ödenmemesi durumunda ortaya çıkabilecek riskleri dağıtmışlardır. Bu yeni menkul kıymetleri kredibilitesi açısından değerlendirecek kuruluşlar ise bu araçların risklerini görmezlikten gelmişlerdir. Bu menkul kıymetleri sigortalayan AIG (American International Group) gibi dev sigorta şirketleri bile reyting kuruluşlarının yaptığı gibi riskleri görmezden gelmişlerdir (Durmuş, 2010: 133-134). Gerek FED'in gerekse piyasadaki denetim otoritelerinin mortgage piyasasındaki zayıf taahhüt şartlarını kontrol etmelerindeki başarısızlıkları, krizin önemli nedeni olarak gösterilmektedir (Yılmaz ve Gayğusuz, 2009: 603).

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu süreçte ABD Merkez Bankası FED, bir yandan Amerikan ekonomisini canlı tutmak, diğer yandan devlet borçlarını arttırmamak için düşük faiz politikası izlemiştir. Bu politikanın aynı zamanda yatırım maliyetlerini düşürmesi kanalıyla yüksek düzeyde seyreden cari açığın nisbi olarak daralmasına olumlu katkıda bulunacağı beklentisi de dikkate alınmıştır. Gerçekten, düşük faiz politikası rahatlığı ile aşırı ve kontrolsüz bir rekabete giren bankalar, ABD'nin düşük gelirli kesimleri için dahi borçlanmayı cazip hale getirilmiştir. Düşük faiz politikası, bilhassa ipotekli konut (mortgage) sektöründe önemli bir genişlemeye neden olmuştur. Bu süreçte tasarruflarını değerlendirmek için yeni adres arayanlar ile kredi ihtiyaçlarını karşılamak isteyen kitleleri büyük oranda yatırım bankaları buluştururken, diğer önemli bir rolü de kredi derecelendirme kuruluşları üstlenmiştir (Sakal ve Şahin, 2009:65).

2.2. Krizin Gelişimi ve Etkileri

2008'de başlayan kriz hem ABD hem de diğer ülkelerde, devletin ekonomiye daha fazla müdahalesini beraberinde getirmiştir. Örneğin, ABD Merkez Bankası 200 milyar Dolar ödeyerek Fannie Mae ve Freddie Mac kuruluşlarını devletleştirmek zorunda kalmıştır. ABD Finans Bakanlığı bankaların elinde bulunan geri ödenmeyen kredileri satın almak için 700 milyar Dolar ayırmış ve bu yolla bankaların likidite ihtiyaçları giderilerek istikrarlı bir duruma gelmelerini amaçlamıştır. ABD, AIG sigorta devinin %80'nini devletleştirerek şirkete 85 milyar Dolar aktarmıştır. Almanya, 500 milyar Euro değerinde kurtarma paketini kabul etmiştir. Hem ABD Merkez Bankası, hem de AB Merkez Bankası 2008 yılı Ekim ayında iki defa faiz indirimine giderek piyasada oluşan likidite sorununu çözmeyi amaçlamışlardır (Alakbarov, 2008: 19-20).

2008-2009 arasında geçen bir yıllık sürede ABD'de bir buçuk milyona yakın iflas gerçekleşmiştir. Büyümenin lokomotifi olan dünya ticareti 1982 yılından bu tarafa ilk defa %10 dolayında küçülmüştür. 2009 yılında ABD ekonomisi %2.6, Euro Bölgesi %4.1 dünya ekonomisi %0.6, Türkiye ekonomisi %4.7 küçülmüştür. Bu dönemde dünya ticaretinde önemli düşüşler meydana gelmiştir. 2009 yılında dünya ticareti %10.7 daralmıştır. 2009 yılında ihracat gelişmiş ülkelerde %12, gelişmekte olan ülkelerde %8.4 oranında, ithalat ise, gelişmiş ülkelerde %11.7 gelişmekte olan ülkelerde ise %8.2 oranında azalmıştır (IMF, 2010: 2).

Finansal krizin önemli etkilerinden birisi de işsizlik oranlarının artması olarak görülmüştür. ABD'de 2000 yılında %3.9 olan işsizlik oranı büyük bir artış göstererek, 2009'un son üç ayında %10 ile son yirmi beş yılın en yüksek oranına çıkmıştır. Finansal krizin işsizlik üzerindeki ilk etkileri yine finans sektöründe yaşanmaya başlamıştır. 2008 yılında New York ve Londra'da banka ve finans sektöründe çalışan 63 bin kişi işsiz kalırken, Türkiye'de ekonominin diğer kesimlerinde resmi olarak 600 bin, kayıt dışı ile birlikte 1,5 milyon kişi işsiz kalmıştır (Durmuş, 2010:83). IMF verilerine göre, gelişmiş ülkelerde 2007 yılında %5.4 olan işsizlik oranı ortalaması, 2009'da %8'e, 2010'da ise %8.3'e çıkmıştır. Euro bölgesi 2007 işsizlik oranı %7,4'ten 2010'da 10,1'e yükselmiştir (IMF, 2011: 75).

2.4. 2008 Küresel Finans Krizine Karşı Alınan Önlemler

Krize karşı alınan ilk önlemler finans sektörünün kurtarılması ve finansal akışın kesintiye uğramasının önüne geçilmesi amacına yöneliktir. Bunun için bazı bankalar tamamen veya kısmen kamulaştırılmış, bazıları için önemli miktarlarda finans desteği sağlanmıştır. Ayrıca, faiz oranları indirilerek kredi imkânları artırılmış, böylece reel

sektör üzerinde krizin etkileri mümkün olduğunca hafifletilmeye çalışılmıştır. Ekonomik canlanmanın sağlanması için vergi indirimleri, sosyal amaçlı kamu harcamalarının yanı sıra inşaat başta olmak üzere çeşitli sektörleri destekleyen politikalar izlenmiştir. Krize karşı alınan tedbirler şu şekilde özetlenebilir (IMF, 2009:6):

Finansal Sektörde Kamusallaştırmalar

Krizin etkilerinin yayılmasını önlemek amacıyla finansal akımların ve kredilerin devamının sağlanması ve piyasalara güven vermek için bazı bankalar ve sigorta şirketleri gibi kuruluşlar devletleştirilmiştir. Bunlar arasında en çarpıcı örnekler ABD’de Fannie Mae ve Freddie Mac yatırım bankalarının, dünyanın en büyük sigorta şirketi olan AIG’in, İngiltere’de 150 yıllık geçmişi bulunan Northern Rock Bank’ın devletleştirilmesi sayılabilir.

Sermaye Aktarımları

Finansal sistem içindeki önemi nedeniyle hükümetler tarafından bankaların sermaye yapıları güçlendirilmiştir. Gerçekleştirilen sermaye aktarımı ABD GSYH’sının %4.6’sı, İngiltere’nin 3.5’ini, Almanya’nın %3.7’sini, İrlanda’nın %5.3’ünü bulmaktadır (Durmuş, 2010: 89). Gelişmiş ekonomilerde 2008 yılında finansal sektöre sağlanan sermaye desteği ortalama GSYH’lerinin %3.2’si AB ülkelerinde %2.6’sı şeklinde gerçekleşmiştir.

Hazinece Varlık Alımları

Hükümetler ve bazı merkez bankaları finansal kuruluşlara önemli boyutlarda doğrudan kredi sağlamış ve bu kuruluşların likit olmayan varlıklarını satın almışlardır. Finansal kuruluşlara sağlanan bu destek, İngiltere ve bazı ülkelerde GSYH’nin %10’unu aşarken, G-20 ülkelerinde ortalama %5.5 olarak gerçekleşmiştir.

Doğrudan Hazine Fonlaması ve Merkez Bankası Desteği

Merkez bankaları finansal kuruluşlarla, varlığa dayalı menkul kıymetlerini, ticari kâğıtlarını ve varlık takaslarını satın alarak doğrudan kredi tesis etmiştir. Avrupa Merkez Bankası (ECB) ve bazı büyük merkez bankaları, likit sunumunun miktarında ciddi artış gerçekleştirmiştir (IMF, 2009: 6).

Finansal Sektör Borçları İçin Verilen Garantiler

Gelişmiş ülkelerde interbank kredileri, tahviller için garantiler sağlanmış ve hemen hemen bütün ülkelerde mevduat sigortası limitleri artırılmıştır. Rusya, Ukrayna, Macaristan, Polonya gibi bazı ülkelerde ise, banka sermayelerinin

güçlendirilmesi, likidite aktarımı ve finansal sektöre garantiler sağlanmakla birlikte, yapılan destekler sınırlı kalmıştır (Durmuş, 2010: 91).

Vergi İndirimleri

Kriz nedeniyle düşen talebin canlandırılması için dolaylı vergiler başta olmak üzere vergi indirimleri gerçekleştirilmiştir. Almanya'da gelir vergisi oranı bir puan düşürülmüş ve vergi dilimlerinde artış sağlanmıştır. Fransa'da düşük gelirlilerden alınan gelir vergisi üçte iki oranında azaltılmıştır. Çoğu AB ülkesinde KDV oranları düşürülmüştür (EC, 2010: 30-49). Türkiye'de bazı mal gruplarında KDV ve ÖTV indirimleri getirilmiştir.

Krizin etkilerinin derinleşmesiyle birlikte pek çok ülkede, vergi indirimleri, vergisel teşvikler ve kamu harcamalarında artışları öngören ve mali teşvik paketi olarak adlandırılan kurtarma paketleri açıklanmıştır. Açıklanan bu paketlerin yaklaşık üçte ikisi alt yapı yatırımları başta olmak üzere kamu harcamalarının artışına yöneliktir. Fransa, Almanya, Kanada, G. Kore'nin de içinde bulunduğu 15 G20 ülkesi özellikle ulaştırma ve altyapıya yönelik büyük ölçekli harcama programlarını hayata geçirmişlerdir.

Rusya, İngiltere, ABD, Avusturya, Almanya gibi ülkeler, işsizlik yardımlarını artırmak, yoksullara nakit desteği sağlamak, çocuklara ve emeklilere yardım paketleri gibi tedbirlere başvurmuşlardır. Rusya ve Almanya gibi bazı G20 ülkeleri KOBİ'lere, stratejik sektörler, enerji, savunma ve tarım gibi alanlara destek paketleri, yine G20 ülkelerinden bazıları ise, eğitim, sağlık ve çevre dostu teknolojilere yönelik destek paketleri açıklamıştır.

Teşvik paketlerinin diğer bir enstrümanı ise vergi indirimleri olmuştur. G20 ülkelerinden dokuzu gelir vergisinde ciddi indirimlere gitmiş, altı ülke ise dolaylı vergi indirimi açıklamıştır. Yaygın olarak vergi oranı indirimleri, yatırım teşvikleri, daha uygun amortisman modelleri uygulaması biçiminde kurumlar vergisi teşvikleri de bu paketlerde yer almıştır. Özetle, gelişmiş ülkeler, piyasalara güven verebilmek, krizin etkilerini sonlandırabilmek ve reel sektörü tekrar canlandırabilmek için, gerekli gördükleri her türlü para ve maliye politikalarına ve doğrudan müdahalelere başvurmuşlardır.

Uluslararası ekonomik koordinasyonun sağlanması için Washington (Kasım 2008), Londra (Nisan 2009) ve Pittsburg (Eylül 2009) G20 zirveleri düzenlenmiştir. Bunlardan ilki olan Washington'da gerçekleştirilen G20 zirvesinde yayınlanan

deklarasyonla krize karşı finansal piyasalarda alınacak tedbirlere yönelik beş ortak ilke kabul edilmiştir. Buna göre G20 ülkeleri, şeffaflık, hesap verebilirlik, açıklık ve katılımcılık prensiplerine bağlı kalarak finansal piyasalarda bütünleşmeyi teşvik etmeyi ve finansal piyasa düzenlemelerini uluslararası işbirliğini güçlendirecek şekilde gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Zirvede ayrıca, uluslararası finansal kuruluşların yeniden yapılandırılması gerektiği belirtilmiştir. Zirvede güvenin, büyümenin ve istihdamın sağlanması, finansal sistemin onarılması, finansal düzenlemelerin güçlendirilmesi, uluslararası finans kuruluşlarında reform yapılması, küresel ticaretin ve yatırımın desteklenmesi, korumacılığın reddedilmesi gibi konular ele alınmıştır (Tarım, 2011: 88). Zirvede alınan kararlar dünya genelinde özellikle borsalarda olumlu karşılanmıştır.

2009 Pittsburgh Liderler Zirvesi'nde G20 ülkelerinin ekonomi politikalarında koordinasyon sağlaması ile karşılıklı değerlendirme süreci başlatılmıştır. G20 güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyüme yanı sıra 2009 yılında gündemde küresel finansal sistemin regülasyonunun güçlendirilmesi, uluslararası finansal kuruluşların reformu, enerji güvenliği ve iklim değişikliği, kalkınma konusu ve ticarete korumacılığın önlenmesi konuları yer almıştır. Ele alınan öncelikli konular arasında uluslararası kuruluşların yönetişimine ilişkin reform, finansal düzenleme reformları, küresel ekonomik toparlanma, iklim değişikliği ve ticaretin finansmanıdır (Tarım, 2011: 87-87).

G20 zirveleri dünya ekonomisinin yaklaşık %88'ini ve nüfusunun ise %65'ini temsil etmesi yönüyle uluslararası ekonomik işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasında büyük öneme sahiptirler. Krize karşı farklı ülkelerde alınan tedbirlerin uluslararası ekonomik ilişkileri 1929 Büyük Bunalımı'nda olduğu gibi olumsuz etkilememesi açısından gerçekleştirilen G20 zirvelerinin önemli katkısı olmuştur.

3.1929 BÜYÜK BUNALIMI İLE 2008 KÜRESEL KRİZİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Krizlerin Başlangıç ve Etkilerini Karşılaştırılması

Her iki krizin başlangıç noktasının ABD olması ve finansal piyasalardan başlayarak yayılması bu iki krizin ilk benzer yönüdür. 1929 Büyük Bunalımını tetikleyen temel etkenlerden birisi olarak ABD'de spekülasyon bankacılık faaliyetleri gösterilmektedir. Nisan 2009 yapılan G20 zirvesinin sonuç bildirgesinde ABD'de Mortgage piyasalarında yaşanan daralmanın benzer bir şekilde 2008 krizinin tetikleyicisi olduğu savunulmaktadır. Kredi ödemelerindeki kesintiler, menkul

kıymetleştirilmiş varlıklar yoluyla menkul kıymet ihraç edenlerden yatırımcılar ve kredi derecelendirme kuruluşlarına kadar yayılmasının başlıca nedeni olarak gösterilmiştir (Öz, 2009: 1-2).

Her iki krizin ortaya çıkmasından önceki dönemde, aşırı bir kredi kullanımıyla birlikte harcama ve talep artışı söz konusudur. 2000'li yıllarda 1920'lerdeki benzer bir şekilde kredi hacmindeki artış ve konut piyasasında hareketlilik yüksek seviyelere ulaşmış, bu durum her iki krizde de ekonomide balonlar oluşturmuştur. 1929 krizi öncesinde FED faiz oranlarını çok düşük tutmuş ve kredi balonunun oluşmasına izin vermiştir. Benzer bir şekilde FED 2008 krizi öncesinde de faizleri düşük tutmuş ve regülasyonların uygulanmasına karşı çıkarak bir kredi balonunun oluşmasına izin vermiştir. Serbest piyasa ekonomisi uyarınca türev ürünleri piyasasına müdahale edilmemiş olması kredi hacminin artışına katkı sağlamıştır (Yılmaz ve Gaygusuz, 2009: 606).

1929 Büyük Bunalımı'na karşı ülkelerin altın standardını terk etmeleri ve ülke paralarının değerini düşürmeleri uluslararası ticareti olumsuz etkilemiştir. Oysa günümüzde uygulanan serbest kur rejimi, ödemeler dengesi sorunu yaşayan ülkelerin ulusal paralarının otomatik olarak değer kaybetmesiyle orta vadede daha dengeli bir toparlanmaya fırsat tanımıştır (Öz, 2009: 5).

İki dünya savaşı arasında iyileşme önündeki en büyük engel, küresel ekonomik liderlik ve işbirliği eksikliği olmuştur (WTO, 2003: 51). 1929 Büyük Bunalımı'nın ardından uluslararası ekonomik koordinasyonunun sağlanamaması, ülkelerin altın standardını terk ederek devalüasyonlar ve korumacı politikalar yoluyla ülke ekonomilerinin rekabet gücünü artırma çabaları krizin yayılması, derinleşmesi ve süresinin uzamasında önemli etki yapmıştır. 2008 krizinde ise ardı ardına yapılan G20 zirveleriyle gelişmiş ülkelerin uygulayacakları para ve maliye politikalarının işbirliği içinde ve diğer ülkelere etkisi gözetilerek yapılacağı konusunda taahhütte bulunması piyasalara güven vermiş, krizin yayılmasını ve derinleşmesini önlemede büyük rol oynamıştır. Ayrıca, G20 ülkelerinin korumacılık içerecek tedbirlere başvurulmasına karşı çıkmaları ve uluslararası finansal sistemin güçlendirilmesine yönelik reformlar yapılması yönündeki iradeleri olumlu sonuçlar doğurmuştur.

3.2. Krize Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması

1929 Büyük Bunalımı'nda uygulanan ilk tedbirler, klasik iktisadi yaklaşım doğrultusunda görünmez elin her şeyi düzelteceği düşüncesinden hareketle, denk

bütçe anlayışından sapmadan ve mümkün olduğunca açık vermeden gerçekleştirilmesi yönündedir. Bu nedenle borçlanmaya gitmemek için özen gösterilmiştir. Böylece, ekonomi içerisinde bütçe açığını gitmeden para döndürülmeye çalışılmıştır. 2008 küresel krizde ise piyasaya enjekte edilen veya kurtarma operasyonlarında kullanılan kaynaklarda büyük oranda borçlanmaya gidilmiş, kamu borçlarında önemli boyutlarda artış yaşanmıştır.

1929 krizi ile 2008 krizi arasındaki farklılıklardan birisi de likidite sağlama alanında göze çarpmaktadır. 1929 krizi sırasında altın standardını korumak adına likiditenin arttırılmasına izin verilmemiştir. Bu tecrübe ile 2008 krizinde likidite kolay bir şekilde arttırılabilmektedir.

İki küresel krizi arasındaki bir diğer farklılık ise, 1929 krizi ile birlikte ülkeler yerli sanayilerini korumak ve işsizlikle mücadele etmek adına gümrük duvarlarını yükseltmişlerdir. 1929 krizi ile ilgili önceki literatür Smooth-Hawley ve sonrasında gelen misilleme tarifelerinin krizin bu derece yayılmasına ve derinden hissedilmesine yol açtığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak 2008 sonrası böyle bir durumla karşılaşılmamıştır. Bu konuda gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşların etkisi büyüktür.

Büyük Bunalımdan çıkış için Keynesyen politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda alınan tedbirler daha çok harcamaların arttırılmasına yönelik olmuştur. Örneğin; istihdamın arttırılması ve böylece talebin canlandırılması için ABD'de ağaçlandırma çalışmaları, yol ve baraj inşaatlarında çalıştırılmak üzere binlerce kişi istihdam edilmiştir. Almanya'da otoyollar, İngiltere'de kenar mahalleler başta olmak üzere imar ve inşaa faaliyetleri kapsamında istihdam sağlanmıştır. 2008 krizinde alınan önlemler ise daha çok vergi indirimleri yoluyla gerçekleştirilmiştir. Pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de KDV ve ÖTV indirimleri sağlanmıştır. Fransa ve Almanya gibi bazı ülkelerde gelir vergisi indirimleri ve vergi dilimlerinin arttırılması gibi tedbirlere başvurulmuştur. İstihdamın arttırılmasına yönelik olarak ise şirketlere belirli koşullarda vergisel teşvikler sağlanmıştır.

Büyük Bunalım hem siyaset hem de kamusal düşünceler üzerinde etki meydana getirmiştir. Nitekim, 1930-1931 yılları arasında 12 ülkenin onunda askeri darbeye hükümet ve rejimler değişmiştir. 1929 Bunalı'mı, Avrupa'da ve dünyanın çeşitli bölgelerinde birçok ülkede diktatör rejimlerin kurulmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, çoğu iktisat tarihçisi tarafından, Büyük Bunalım'ın en uzun vadeli ve

uğursuz sonucu olan İkinci Dünya Savaşı'nın kapılarını açtığı şeklinde yorumlanmıştır (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004: 95-96). 2008 Kriz'inden sonra bu çapta bir siyasi değişiklik ortaya çıkmamıştır.

1929 Büyük Bunalımı'nda görülen uluslararası ekonomik koordinasyon eksikliği, 2008 sonrasında yaşanmamıştır. Ülkelerin uyguladıkları politikaların diğer ülke politikalarını olumsuz etkilememesine özen gösterilirken aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere, uluslararası kuruluşların desteği sağlanmıştır. Örneğin, Nisan 2009'da Londra'da gerçekleştirilen G-20 Zirvesi'nde, küresel mali krizle mücadele kapsamında, IMF gibi çok uluslu kuruluşlar üzerinden ekonomiye yaklaşık 1,1 trilyon dolar kaynak aktarılması kararlaştırılmıştır. G-20 ülkeleri üzerinde anlaştıkları ek kaynağı, IMF gibi uluslararası kuruluşlar üzerinden sağlanması kararı alınmıştır. Ekonomik sorunlar yaşayan ülkelere ve dünyanın en fakir ülkelerinin yararlanabileceği büyük miktarda kaynak ayrılmıştır.

4. SONUÇ

2007 yılında ABD'de konut piyasasında ortaya çıkan finansal kriz kısa sürede önce ABD finans sistemini daha sonra da diğer ülkelerin ekonomilerini etkisi altına alarak küresel bir boyut kazanmıştır. Krizin dünya ekonomisindeki etkileri 2008 ve 2009 yıllarında daha derinden hissedilmiştir. Kriz öncesinde yaşanan likidite bolluğu, krizin finansal piyasalardan başlayarak yayılması ve reel sektörü de içine alması, dikkatleri 1929 Büyük Bunalımı'na yönlendirmiştir. Birçok iktisatçı tarafından bu iki krizin benzerliklerine vurgu yapılmıştır. 2008 küresel krizinin başlarında yaşanmakta olan krizin zannedilenden çok daha derin ve yıkıcı sonuçlarının olabileceğine yönelik yapılan açıklamalar politika yapıcılar tarafından konunun çok daha ciddiyle ele alınmasına neden olmuştur.

2008 küresel krizinin nedenleri, 1929 Büyük Bunalımı'nın nedenlerine benzerlik göstermesi, sonuçlarının da benzer olabileceği kaygısını doğurmuştur. Ancak krize karşı alınan önlemler 1929 Büyük Bunalım'ından oldukça farklıdır. Büyük Bunalım'da uygulanan ilk politikalar klasik iktisadi yaklaşım çerçevesinde müdahalecilikten uzak ve denk bütçe prensibine uygun bir şekilde gerçekleştirilmiş ve ağırlıklı olarak korumacı tedbirlere yer vermiştir. Uluslararası koordinasyonun olmaması Büyük Bunalım'ın dünyaya yayılmasında etkili olmuştur. Bu tecrübeler ışığında, 2008 küresel krizinde uygulanan politikalar diğer ülkelerin politikalarını olumsuz etkilemeyecek şekilde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Uluslararası kuruluşlar zor durumdaki

ülkelere destek sağlanmış, korumacı uygulamalardan kaçınılmıştır. Böylece, krizin yayılmasının ve derinleşmesinin önüne geçilerek çok daha hızlı bir toparlanma sürecine girilmiştir. Ekonomik istikrarın, küresel kamusal mal olarak kabul edildiği dikkate alındığında bunun için küresel ve aynı zamanda uyumlu bir çaba kaçınılmazdır.

1929 Büyük Bunalımı'ndan çıkış için talebin canlandırılmasında ağırlıklı olarak kamu harcamalarına ve istihdamın artırılmasına yönelmiştir. 2008 küresel krizinde ise daha çok vergi indirimleri ve vergisel teşvikler talebin canlanmasına yönelik öncelikli araç olarak kullanılmıştır. Bunun için gelir vergisi oranlarında indirimler ve tarife dilimlerinde arışlar gerçekleştirilmiştir. Vergisel önlemlerin ağırlıklı olarak KDV ve ÖTV gibi harcama vergilerinde indirimler şeklinde uygulandığı görülmüştür.

Her iki kriz öncesinde piyasaların ve yatırımcıların geleceğe dair beklentilerinin son derece olumlu olması dikkat çekicidir. Piyasalar ve yatırımcıların ekonomik gelişmeleri daha sağlıklı takip edebilmeleri ve geleceğe dair daha gerçekçi beklentilere sahip olabilmeleri için ekonomiyle ilgili kararların, uygulamaların ve göstergelerin daha şeffaf ve açık bir yapıya büründürülmesi gereklidir. Örneğin, 2008 krizi öncesinde ABD ve bir çok ülkede finansal sistemin son derece karmaşık araçlar ve yöntemlere sahip olması potansiyel riskleri algılamayı geciktirmiştir. Bu nedenle kamu politikalarının oluşturulma süreçleri de dahil, ekonomik faaliyetler ve işlemlerde açıklık, şeffaflık, hesap verebilirlik prensiplerinin geliştirilmesi önemlidir. Ekonomik işlemlerde prosedürlerin azaltılması, ilgili mevzuatın açık, sade, kolay anlaşılır ve kolay ulaşılabilir olması, yatırımcılar açısından işlem maliyetlerini azaltacağı gibi ekonominin daha yakından izlenmesine imkân sağlayacaktır.

Son olarak Büyük Bunalım, iktisadi anlayışta önemli bir değişime neden olmuştur. Klasik iktisadi prensipler, yerini keynesyen müdahaleci politikalara bırakmış, bu politikalar talebi uyararak krizden çıkışta etkili olmuştur. 2008 krizini, neoklasik iktisadın başarısızlığı olarak gören ve benzer bir politik dönüşümün gerekliliğini savunan görüşler ortaya atılmış olsa da müdahaleci politikalar, krizle mücadele amaçlı ve geçici uygulamalar olarak kalmıştır.

KAYNAKLAR

Alakbarov, N. (2008), "Krizler Kapitalist Sistemin Sigortasıdır", Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı.525.

- Alantar, D. (2008), "Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", Maliye Finans Yazıları, Cilt.22, Sayı.81,ss.75-86.
- Albertını, J. M. (1995), Ekonomik Sistemler (Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm), Çev: Cafer Uyan, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Aydoğmuş, O. (2009), "2008-09 (?) Küresel Kriz'inden Geçeken Türkiye Ekonomisi Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler", Tisk Akademi Dergisi, Cilt.4, Özel Sayı-II, ss.26-49.
- Bakırtaş, İ.; Tekinşen, A. (2004), "Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı.12, ss.83-100.
- Bernanke, B. S. (2008), "Current Economic and Financial Conditions", At the National Association for Business Economics 50th Annual Meeting, Washington D.C., <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20081007a.htm>
- Bernanke, B. S. (2009), "Current economic and financial conditions and the federal budget", Before the Committee on the Budget, U.S. Senate, Washington, D.C., <http://www.federalreserve.gov/newsevents/testimony/bernanke20090303a.htm>
- Çolak, Ö. F. (2009) "2008 Krizinin 1929 Krizi İle Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz", Tisk Akademi Dergisi, Cilt.4, Özel Sayı.II, ss.50-69.
- Durmuş, M. (2010), Kapitalizmin Krizi 2008 Krizinin Eleştirel Bir Çözümlemesi, Tan Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- EC (2010), Taxation Trends in European Union, Data for The EU Member States, Iceland and Norway, European Union, Belgium, http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/2010_full_text_en.pdf.
- Eğilmez, M. (2010), Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erdönmez, A. P. (2009), "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", Bankacılar Dergisi, Sayı.68, ss.85-101.
- Galbraith, J. K. (2009), Büyük Kriz 1929, Pegasus Yayınları, , Çev: Elif Nihan AKBAŞ, İstanbul.
- Gürsoy, M. (1989), Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Metis Yayınları, İstanbul.

- IMF (2009), Fiscal Implications of the Global Economic and Financial Crisis, The Fiscal Affairs Department, Staff Position Paper, SPN/09/13.
- IMF (2010), World Economic Outlook, Rebalancing Growth, April-2010, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/pdf/text.pdf>.
- IMF (2011), World Economic Outlook, Slowing Growth, Rising Risks, September-2011, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/pdf/text.pdf>
- Kingleberger, C. P. (2007), Cinnet, Panik ve Çöküş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: Halil Tunalı, İstanbul.
- Nere, J. (1980), 1929 Krizi, AİTİA Yayınları, Yayın No.134, Kalite Matbaası, , Çev: Vamık TOPRAK, Ankara.
- Öz, S. (2009), "Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz", Tüsiad-Koç Üniversitesi, EAF Politika Notu 09-03.
- Romer, D. C. (2003), "Great Depression", Forthcoming in the Encyclopædia Britannica, http://eml.berkeley.edu/~cromer/great_depression.pdf
- Rosier, B. (1991), İktisadi Kriz Kuramları, İletişim Yayınları, , Çev: Nurhan YENTÜRK, İstanbul, İstanbul.
- Sakal, M.; Şahin, E. A. (2009), "Küresel Mali Kriz Ekonomide Paradigma Değişikliğinin Sinyali Mi?", Uluslararası Davraz Kongresi Bildiri Kitabı, 24-27 Eylül, Isparta.
- Tarım, Ş. (2011), "G20'nin Kuruluşundan Günümüze Gelişimi", Ekonomik Forum Dergisi, Temmuz-2011, ss,84-89.
- Tekeli, İ.; İlkin S. (2009), 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul.
- Togan, S. (2009), "Küresel Kriz ve Türkiye", Tisk Akademi Dergisi, Cilt.4, Özel Sayı.II, ss.6-25.
- Topuz, H. (2007), "Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, C.12, S.3, ss.377-390.
- Unay, C. (1988), Ekonomik Konjonktür (Analiz, Teori, Tahmin), 3. Baskı, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- WTO (2013), World Trade Report 2013, Factors Shaping The Future of World Trade, WTO Publications, Geneva.
- Yıldırım, K.; Karaman, D. (2001), Makro Ekonomi, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı, Yayın No: 145.

Yılmaz, D.; Gayğusuz, F., "2008 Krizinin Yeni Ekonomik Yapı Üzerine Etkileri",
Uluslararası Davraz Kongresi Bildiri Kitabı, 24-27 Eylül, Isparta, 2009